

Contribució a la fitonímia normativa des de la terminologia¹

JOAN CARLES VILLALONGA TERRASSA
Universitat de Barcelona
jcvillalonga@ub.edu

Joan Carles Villalonga és llicenciat

en Filologia Catalana i diplomat en Biblioteconomia i Documentació per la Universitat de Barcelona, i màster en Correcció i Assessorament Lingüístic per la Universitat Autònoma de Barcelona. Col·laborador del TERMCAT i membre del projecte *Diatopia i canvi lingüístic. Scripta i projecció dialectal* de la Universitat de Barcelona, els seus interessos i àmbits de recerca són molt amplis, relacionats amb la dialectologia i la variació, la llengua històrica, l'edició de textos, la terminologia, etc. Ha publicat, entre d'altres, diversos articles sobre fitonímia i és coautor de les obres següents: *Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana* (TERMCAT, 2014), *Tres llibres d'aritmètica mallorquins. Antoni Fontirroig (1616 i c. 1670) i anònim (1803)* (UB i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, en premsa) i *Digital. cat. El lèxic català de l'era digital* (Barcanova, 2013).

Resum

Aquest article pretén contribuir a fixar la fitonímia normativa a partir de l'estudi de casos concrets de noms de plantes que s'han detectat al DIEC2 durant el procés de revisió lingüística i preparació de les fitxes terminològiques del projecte Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana. S'analitzen alguns d'aquests fitònims normatius i s'hi proposen alguns canvis: modificació o eliminació de la forma normativa, unificació de divergències i inclusió d'algunes formes noves.

PARAULES CLAU: dialectologia; fitonímia; normativa; terminologia

Abstract

Contribution to Catalan Normative Phytonymy from Terminology

This article aims to contribute to Catalan normative phytonymy through case studies of specific plant names. These terms were documented in DIEC2 during the linguistic review process and the elaboration of terminological entries for the project Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana. The article analyses some Catalan normative phytonyms and proposes changes, such as the modification or suppression of normative terms, the unification of differences and the inclusion of new terms.

KEYWORDS: dialectology; phytonymy; normative language; terminology

TERMINÀLIA 10 (2014): 7-16 · DOI: 10.2436/20.2503.01.66
Data de recepció: 20/5/2014. Data d'acceptació: 21/6/2014
ISSN: 2013-6692 (impresa); 2013-6706 (electrònica) · <http://terminalia.iec.cat>

1 Introducció

1.1 El projecte *Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana*

Aquest article s'emmarca en el procés de revisió terminològica del projecte *Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana* (a partir d'ara, NP) del Centre de Terminologia TERMCAT, en col·laboració amb la Universitat de Barcelona i la Institució Catalana d'Història Natural. El projecte se centra en els noms de les plantes vasculares, és a dir, de les falgueres i plantes amb llavor, que tenen denominació catalana pròpia, i actualment aplega unes trenta-cinc mil denominacions catalanes (incloses variants de formació, fonètiques i gràfiques) referents a uns cinc mil vuit-cents tàxons botànics (és a dir, entitats taxonòmiques reconegudes pels codis internacionals de nomenclatura, en aquest cas: gèneres, espècies, subespècies o varietats). L'any 2009 se'n va publicar una primera versió en línia (www.termcat.cat/docs/DL/noms_plantes) i el 2014 se n'ha publicat l'edició completa en paper.

El projecte NP es va iniciar amb la intenció de posar al dia i ampliar la informació fitonímica del llibre de Francesc Masclans *Els noms de les plantes als Països Catalans* (1981, exhaurit editorialment). El corpus del llibre de Masclans ha estat completat amb la incorporació de les dades de fitonímia de la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC2) de l'Institut d'Estudis Catalans i amb les dades resultants del buidatge de prop de tres-centes obres botàniques especialitzades publicades després del 1981 i procedents de tots els territoris de parla catalana, així com diverses llistes de noms de plantes inèdites cedides per botànics.

Cada fitxa terminològica de NP fa referència a un tàxon botànic i ofereix almenys un nom científic vàlid segons les obres de referència (especialment Bolòs *et al.*, 2005) i tots els noms catalans que s'han documentat aplicats a aquest tàxon. En els casos en què el DIEC2 recull un nom preferent per al tàxon, aquest nom es considera terme principal; la resta de noms catalans documentats que s'adeqüen a la normativa es consideren sinònims, i totes les variants formals documentades que difereixen de la forma normativa apareixen al final de la fitxa terminològica, en una llista de variants amb cos de lletra més petit. Si per al tàxon no es documenta cap nom procedent del DIEC2, s'agafa com a terme principal el primer alfabèticament dels noms documentats.

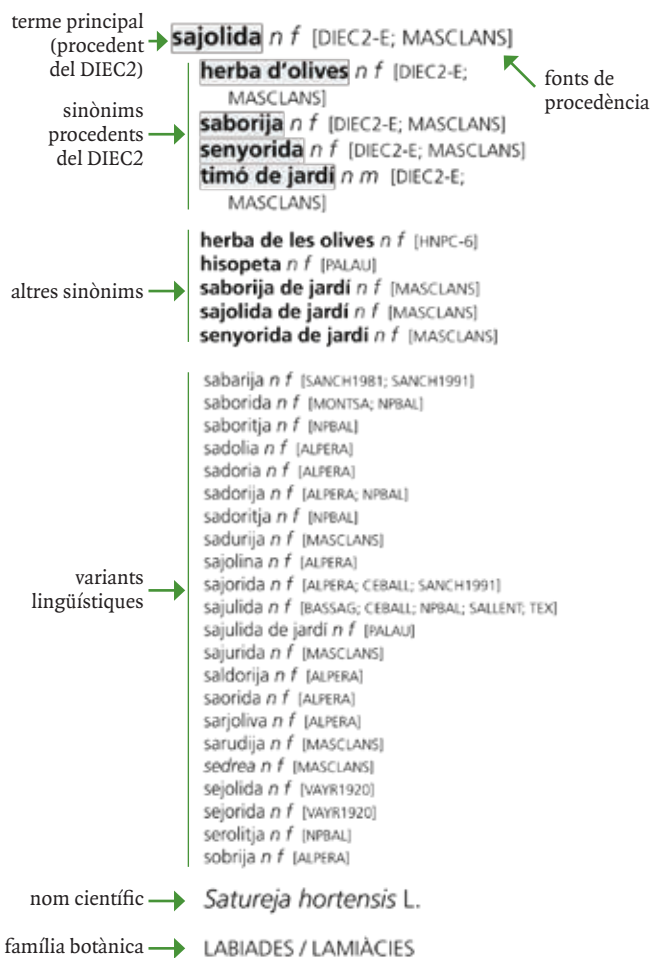

FIGURA 1. Exemple de fitxa de *Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana*, edició en paper (2014)

Encara que el projecte NP està concebut amb voluntat eminentment descriptiva, no normativa, s'han prioritzat les denominacions procedents del diccionari normatiu (DIEC2) a fi de remarcar-ne la importància i facilitar a l'usuari (especialment a l'usuari no especialitzat en lingüística) la consulta d'unes fitxes que solen contenir nombroses denominacions i variants formals, ortogràfiques, fonètiques, etc., procedents de tota mena d'obres de buidatge (manuscrits, obres prenortatives, llistes inèdites de noms, treballs de camp, etc.). L'estructura de la fitxa en diverses jerarquies (forma o formes normatives, formes que no apareixen al DIEC2 però que s'adapten a la normativa i variants formals que difereixen de la forma normativa) pretén, doncs, orientar l'usuari i permetre-li una consulta en diversos nivells d'aprofundiment (de menys a més especialitzada).

1.2 La fitonímia catalana. L'obra de Francesc Masclans

Les dades que hem esmentat més amunt (trenta-cinc mil noms catalans de plantes) són una mostra de la gran riquesa lèxica de la llengua catalana en el camp de la fitonímia, que ha estat objecte d'atenció i estudi a

càrrec de botànics, farmacèutics i naturalistes (a més, evidentment, dels estudis realitzats des de l'àmbit de la lingüística i les obres lexicogràfiques).

Aquesta tasca va ser iniciada per botànics com Antoni Josep Cavanilles, Antoni Cebrià Costa, Joan Cadevall o Pius Font i Quer (vegeu Bonet, 2010), els quals van fer constar la nomenclatura vernacle de les plantes en les seves obres respectives *Observaciones sobre la historia natural, geografia, agricultura, población y frutos del reyno de Valencia* (Cavanilles, 1795-1797), *Introducción a la flora de Cataluña* (Costa, 1864), *Flora de Catalunya* (Cadevall, 1913-1937) i *Plantas medicinales: El Dioscórides renovado* (Font, 1962).

Amb tot, la principal contribució al camp de la fitonímia catalana la devem al botànic barceloní Francesc Masclans i Girvès, qui, després d'una primera obra titulada *Els noms vulgars de les plantes a les terres catalanes* (Masclans, 1954), va publicar la que ha esdevingut la principal obra de referència de la fitonímia catalana: *Els noms de les plantes als Països Catalans* (Masclans, 1981), que és una ampliació i actualització del treball precedent. Aquesta obra conté més de nou mil denominacions catalanes de plantes —amb el nom científic corresponent— per a gairebé tres mil tàxons de flora vascular, i incorpora la informació procedent de cent dinou publicacions (inclòs el *Diccionari general de la llengua catalana*, DGLC), així com les dades recollides pel mateix Masclans en diferents àrees de la geografia catalana.

1.3 Els fitònims al DIEC2: fonts

El diccionari normatiu aplega unes quatre mil denominacions catalanes de plantes referents a uns mil quatre-cents tàxons (noms científics), així com unes tres-cents denominacions referents a parts de planta. Els fitònims que recull el DIEC2 provenen majoritàriament del DGLC (base de l'actual diccionari normatiu) i de l'obra de Masclans (1981, obra de referència de la fitonímia catalana on, de fet, també apareixen els fitònims procedents del diccionari Fabra), a part, evidentment, de noms de plantes exòtiques que s'han introduït recentment als Països Catalans.

L'herència del DGLC és, també en aquest àmbit, d'una gran qualitat («és un mitjà de primera qualitat per al coneixement del català botànic» [Bolòs, 1970]), atesa la cura especial que Fabra va posar en el lèxic de la botànica i l'assessorament constant que va tenir de botànics prestigiosos com Pius Font i Quer i Miquel de Garganta (vegeu Fabra, 1991).

Pel que fa a l'obra de Masclans, la seva tasca de recopilació, buidatge i sistematització de la fitonímia catalana té un valor i un mèrit extraordinaris, encara més si tenim en compte que, evidentment, no disposava de recursos com bases de dades electròniques o accés en línia a obres i manuscrits de què hom disposa avui dia, i que Masclans era botànic i mestre però no tenia estudis específics en llengua (ni coneixe-

ments profunds d'altres dialectes diferents del català central). En conseqüència, doncs, algunes de les solucions que proposa Masclans s'haurien de valorar (i, si és possible, recórrer a la font original d'on Masclans obté el nom) i, en casos puntuals, s'haurien de reconsiderar. N'és un exemple el cas del fitònim «fantasma» *poltre d'eruga*, que va arribar al DIEC2 procedent de Masclans i que es tractava d'una confusió (de fet, una mala correcció) a partir de *poltrú d'eruga*, fitònim procedent de les Balears que fa referència a la semblança de les espigues de la planta *Briza maxima* amb el budell gros del porc i la sobrassada que s'elabora amb aquest budell, anomenats *poltrú* a les Balears (vegeu Villalonga, 2010). Així es va esmenar a la versió electrònica del DIEC2 a l'abril del 2011, finalment amb la variant central *paltruc d'eruga*. En altres casos puntuals, la forma que ha arribat al DIEC2 procedent de Masclans potser també es podria reconsiderar, com s'intenta explicar en alguns casos que s'analitzen en aquest article.

2 Estudi de casos

Durant el procés de revisió lingüística i de preparació de les fitxes terminològiques de NP, estructurades a partir del fitònim normatiu, s'han observat algunes formes normatives que podrien ser replantejades (això és, se'n podria modificar la forma o bé eliminar-la del diccionari normatiu, o bé s'hi podrien afegir algunes formes noves), si tenim en compte la seva etimologia o l'obra de buidatge de la qual provenen.

La gran informació fitonímica que ofereix NP és de gran utilitat en aquesta tasca, ja que permet comparar la forma normativa amb els fitònims provinents de més de tres-cents obres de buidatge de tots els territoris de parla catalana i, per tant, permet fer-ne una valoració més fonamentada.

A continuació s'analitzen aquests casos amb detall.

2.1 Formes que caldria modificar al DIEC2

card cardener (*Carlina*)

El DIEC2 recull *card cardener* i *card de cadenera* (que remetent a *carlina*). Aquests dos noms deuen provenir de Masclans, que documenta (i modifica, sense explicar-ho) *card cardener* i *card de cadenera* procedents del *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB). Allà, però, no hi apareix *card cardener* sinó *card cadener* (s. v. *card*).

En la forma *card cadener* del DCVB, *cadener* és un adjectiu derivat de *cadenera* i té el sentit de 'relatiu, semblant o propi de la cadenera'. Tot i que, etimològicament, el nom de l'ocell *cadenera* està format a partir d'una metatesi de *cadenera* (probablement a partir d'una forma llatina *CARDUELARIA, derivada de CARDUELIS, cf. DCVB), la forma normativa de l'ocell és *cadenera* (també així es pronuncia a Mallorca, d'on prové el nom de la planta). En rossellonès i zones del cata-

là central es fa servir el nom *cardina* per referir-se a l'ocell; a partir d'aquesta forma, doncs, sí que podria existir un adjectiu derivat, *cardiner*. Cal tenir present, però, que aquest fitònim prové de Mallorca, on, com s'ha dit, es fa servir *cadenera*.

La forma *card cardener* deu ser, doncs, un error de còpia de Masclans (que transforma el *card cadener* del DCVB en *card cardener*), d'on l'han recollit el DIEC1 i el DIEC2.

D'altra banda, més que a la primera accepció de *carlina* (*Carlina*), sembla que *card cadener* hauria de remetre a la segona accepció de *carlina* (*Carlina acaulis*), és a dir, a la *carlina cardiguera* (com fa Masclans). En aquest nom, l'adjectiu *cardiguera* prové de *card*. Potser l'error de Masclans a *cadenera* s'explica per analogia o atracció de l'adjectiu *cardiguer* de *carlina cardiguera*, i d'altres noms derivats de *card* que documenta, com *cardigassa*. El fet, però, és que una *carlina* relativa o semblant al *card* (*carlina cardiguera*) sí que té sentit, però un *card* relatiu o semblant al *card* (*card cardener*), no sembla que en tingui cap. Caldria, doncs, que el DIEC2 esmenés l'error i recollís *card cadener*.

cesquera (*Saccharum ravennae*)

El fitònim *cesquera* apareix al DIEC2 (i també al DIEC1; no al DGLC), segurament procedent de Masclans, que el copia, amb aquesta grafia, d'una obra del botànic Oriol de Bolòs (1962). Aquest fitònim és un derivat de *sesca*, nom que s'aplica a gramínies vàries i que presenta diverses variants formals: *sesca*, *sisca*, *cesca*, *cisca*, *xisca*, etc. (vegeu el cas relacionat de *sisca*, que s'analitza més endavant).

Tant el DCVB com el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECat) (s. v. *sisca*) n'expliquen l'etimologia a partir del cèltic *SESCA* i, per tant, mantenen la *s-* etimològica i escriuen el derivat *sesquera* amb *s-* inicial (i no amb *c-*).

Si ens atenem a l'etimologia, doncs, sembla que el DIEC2 hauria de recollir la forma *sesquera* (com fan el DCVB i el DECat) i no pas *cesquera* (com fa Masclans).

cuspinera (*Arctium minus* i *A. lappa*)

El DIEC2 recull *cuspinera* (que remet a *repalassa*) per a *Arctium lappa* i *Arctium minus*. Sembla clar que *cuspinera* és un derivat de *cospí* (forma que apareix al DIEC2 aplicada a *Caucalis platycarpus* i altres umbel·líferes), d'acord amb el que estableix Coromines (DECat, s. v. *cospinera*).

Per a *Arctium minus*, NP aplega nombrosos noms derivats de *cospí*: *cospiner*, *cospinera*, *cospineta*, *cospins*, *cospius*, *cospiuera*. Totes aquestes formes documentades mantenen la *-o-* del radical de *cospí*. Res no sembla justificar, doncs, que calgui reflectir el tancament en [u] de la *o* àtona a *cuspinera*; per tant, el DIEC2 hauria de recollir *cospinera* (i no *cuspinera*).

gal·landa (*Lavandula dentata*)

El DIEC2 recull *gal·landa* (que remet a *espígol dentat*). Aquesta forma, amb aquesta grafia, apareix a Mas-

clans, que la copia de l'obra *Flora de las Islas Baleares* (1879-1881, p. 353) de l'autor mallorquí Francesc Barceló (on apareix escrita amb la grafia *gal·landa*).

La grafia *gal·landa* deu ser un reflex de la pronúncia mallorquina amb [ll] de *garlanda*, a Mallorca pronunciat [gəllándə] amb assimilació *rl > l·l* com ocorre, per exemple, a *parlar* (pron. [pəllá]). Aquesta pronúncia amb *ela* geminada del grup consonàntic *rl*, pròpia del mallorquí, no s'acostuma a reflectir en la grafia, si no és en textos molt dialectals (i, evidentment, no hauria de fer-ho el diccionari normatiu), i tampoc no és recomanable en l'estàndard oral: «No són recomanables: [...] La pronunciació balear *l·l* del grup *rl*, que es troba en els parlars balears: *pal·lar* per *parlar*, *pel·la* per *perla*» (IEC, 2009, p. 20).

Així doncs, la denominació normativa hauria de ser *garlanda* (fitònim que ja figura al DIEC2 referit a *Vicia cracca*, planta d'una família diferent de *Lavandula dentata*, però també amb una inflorescència violàcia semblant a una *garlanda* de flors).

Fotografia: M. Angels Bonet

Lavandula dentata

garboller (*Rhamnus lycioides*)

El DIEC2 (així com el DIEC1; aquest nom no apareix al DGLC) recull la forma *garboller* (que remet a *arçot*, o *arç negre*), segurament procedent de Masclans, que documenta la forma *garboller* al Garraf (i que escriu amb *o* per ultracorrecció, com *veurem*).

Aquest nom és un derivat de *obriülls*, d'acord amb el DECat, que no documenta *garboller* però sí *garbuller* entre altres variants d'*obriüll* (segons Coromines, *abreuller > arbuller > garbuller*; cf. DECat, s. v. *obrir*). Per tant, s'hauria de mantenir la *u* etimològica de *ull* i escriure *garbuller*. Així, Joan Pellicer (2004) recull al País Valencià, on no hi ha confusió de *o/u* àtones, les formes *garbuller* (també *garbuller negre*) i *garguller* (amb equivalència acústica *B = G*, fenomen molt habitual en català; vegeu Veny, 1989), escrites amb *u* d'acord amb la pronúncia valenciana.

La raó per la qual per a aquesta espècie s'ha documentat un nom (*garbuller*) que és una variant de *obriülls* es deu al fet que es tracta d'una planta molt espinosa, que es pot clavar als ulls o ferir-los i amb la qual, per tant, convé anar amb els ulls ben oberts per no prendre-hi

mal («de la frase llatina *APĒRI OCŪLOS*, ‘obre els ulls’, perquè cal tenir compte a no picar-se amb les punxes d’aquesta planta» [DCVB, s. v. *abriülls*]).

Una altra espècie molt espinosa, l’arç blanc (*Crataegus monogyna*), rep també diversos noms que són variants de *abriülls*: *agraüller*, *angarguller*, *garbuller* (aquí Masclans sí que escriu *garbuller* amb u), *garguller*, *gaürrer*, *grauller*, etc. (vegeu NP).

En aquest sentit cal desestimar la hipòtesi que fa el *Diccionari.cat* per explicar l’etimologia de *garbuller* («origen incert, possiblement derivat de *garbó*»).

En definitiva, no sembla justificada la grafia *garbuller*, amb o ultracorrecta, de Masclans i del DIEC2; per tant, caldria que el diccionari normatiu recollís *garbuller* (i, a part de remetre a l’arçot o arç negre, *Rhamnus lycioides*, podria remetre també a l’arç blanc, *Crataegus monogyna*).

Fotografia: M. Angels Bonet

Rhamnus lycioides

gola (*Antirrhinum majus*)

A NP la denominació *gola* només es documenta procedent del DIEC2 (que remet a *conillets* [*Antirrhinum majus*]), la qual cosa, per bé que NP no és ni de bon tros una obra exhaustiva, ens posa en alerta davant la possibilitat que es tracti d’un error, d’un nom poc precís o limitat a un àmbit massa restringit. Masclans recull *gola de llop*, nom que fa referència a la forma de la corol·la de la planta, que «s’obre com la boca o el morro d’un animal» (DIEC2), igual que molts altres noms que el DIEC2 incorpora referits a aquesta espècie i que també utilitzen símls amb animals: *boca de conill*, *boca de drac*, *boca de dragó*, *boca de lleó*, *botons de gat*, *conillets*, *gatets*, *gatolins*, *gossets*, *gossos*, *llops*.

Si tenim en compte que la denominació *gola* (a seques) no apareix en cap de les obres botàniques buidades per al projecte NP, sembla que el DIEC2 hauria de preferir la forma completa *gola de llop*.

murrissà (*Lepidium sativum*)

El DIEC2 recull *murrissà* (que remet a *morritort*) per a *Lepidium sativum*. Tots dos noms deriven de *morro* (‘llavi’), que forma part del nom de la planta, primer anomenada *morritort* pel seu mal gust, i posteriorment *murrissà* a fi de destacar-ne les qualitats medicinals (cf. *DECat*, s. v. *morro*). El nom *murrissà* és propi de Menorca (d’acord amb el DCVB, s. v. *murrissà*) i així apareix a les obres botàniques menorquines (Fraga et al., 2004), que mantenen la grafia amb la -o- etimològica de *morro*.

El DIEC2 deu haver pres *murrissà* de Masclans (o deu haver mantingut la forma *murrissà* del DGLC, d’on, de fet, la recull Masclans), però no hi ha cap motiu per reflectir en la grafia una neutralització de la o àtona.

Per tant, el DIEC2 hauria d’optar per la grafia *murrissà* (de manera paral·lela com fa, per exemple, a *morro*), fitònim també derivat de *morro* i que apareix al DIEC2, aplicat a diverses espècies).

2.2 Formes que caldria eliminar del DIEC2

bec de moixó (*Polygonum aviculare*)

El DIEC2 recull *bec de moixó* (s. v. *bec*, accepció 5.5) i *llengua de moixó* (s. v. *llengua*, accepció 8.8) referits a *passacamins* (*Polygonum aviculare*).

Masclans (1981) remet a *passacamins* des de *bec de moixó*, però a l’entrada *passacamins* hi figuren *llengua de moixó* (recollit per ell mateix a l’Alta Ribagorça), així com també *llengua de pardalet* (provinent del valencià Cavanilles, 1795-1797) i *llengua d’ocell* (recollit per ell mateix a Mallorca). També el DCVB incorpora aquestes dues denominacions, s. v. *llengua*: «12. *Llengua de pardalet* (Val.) o *llengua d’aucell* (Mall.): planta de l’espècie *Polygonum arvense* (V. *passacamins*)», però no pas *bec de moixó*, que deu tractar-se d’un error de remissió de Masclans.

La morfologia de les fulles de la planta fa pensar més en una llengua que no pas en un bec (i així ho confirmen algunes denominacions anàlogues en altres llengües, com el castellà *lengua de pájaro* o l’occità *lengo de passeroun*). De fet, a NP no hi ha documentada per a aquesta planta cap altra denominació que al·ludeixi a un bec, només aquesta procedent del DIEC2.

Per tant, sembla que caldria eliminar *bec de moixó* del DIEC2. A més, en el nom *llengua de moixó* del DIEC2 es podrien afegir els geosinònims provinents de Mallorca i el País Valencià (és una planta general a tot el territori), sota una entrada «*llengua de moixó* [o *llengua d’ocell*, o *llengua de pardalet*]».

Fotografia: Wikimedia Commons

Polygonum aviculare

herba paixellera (*Heliotropium europaeum*)

A més de *passerella* i *herba passerella* (s. v. *herba*), el DIEC2 recull el fitònim *herba paixellera* (s. v. *herba*), que remet a *herba berruguera*.

El nom de *herba passerella*, que s’aplica també a altres espècies, és un derivat de *passerell*, per l’ús que aquest

ocell fa de la planta («estos nombres estarían justificados [...] porque serían pasto de los pardillos, ya que, tal vez, al descender éstos a los llanos, en otoño, encuentran al heliotropo perfectamente fructificado y a punto» [Font i Quer, 1962, p. 547]). En l'àmbit de la fitonímia catalana hi ha molts casos similars de noms compostos amb l'adjectiu relatiu a l'ocell que fa servir la planta (per menjar, fer-se el niu, etc.): *herba perdiu-enca* (de perdiu), *herba capsotera* (de capsot), *herba capsigranyera* (de capsigrany), etcètera.

La variant *herba paixellera* del DIEC2 deu tractar-se d'un error de còpia (a NP cap altra font no recull aquesta forma), potser a partir de la variant que Masclans documenta procedent d'una obra del botànic gallec Miguel Colmeiro (1846, p. 110): *herba paixarella*, que reflecteix la pronúncia valenciana, amb palatalització de la [s], de *passerell* [paɨʃarél]. En qualsevol cas, ni la forma amb palatalització *herba paixerella* de Masclans i Colmeiro, ni la forma amb metàtesi *herba paixellera* del DIEC2, ben probablement producte d'un error de còpia, semblen adequades per al diccionari normatiu. Caldria, doncs, suprimir la denominació *herba paixellera* del DIEC2 i mantenir-hi únicament *herba passerella* i *passerella*.

sort (*Iris germanica*)

El DIEC2 recull *sort* (masculí), que remet a *lliri blau*. Aquest nom no apareix a Masclans ni al DCVB, ni tampoc en cap de les obres buidades per al projecte NP; només es documenta al DIEC2. Desconeixem d'on procedeix i com ha arribat al diccionari normatiu.

No sembla que pugui tenir relació amb la *sort*, si tenim en compte el gènere masculí que el DIEC2 atribueix al fitònim, o el fet que no és una planta a la qual se li atorguin propietats màgiques o de bona fortuna. Podria tenir relació amb la *sordesa*, si ens atenem al que diu M. Àngels Bonet (2011, p. 100): «Pel que fa al nom recollit per a *Iris germanica*, el DIEC2 recull *sort*, si bé nosaltres no enregistrem *sort* sinó 'sords', a Seva, potser relacionat amb el fet que en alguns llocs del Bages hi havia la creença que aquests lliris no es podien olorar perquè feien tornar sord (Maria Galobart, com. pers.)». Si fos així, però, caldria escriure *sord* (i no *sort*).

En qualsevol cas, la relació amb la *sordesa* és només una hipòtesi, i si no es pot documentar l'origen i el motiu d'aquest nom, i, per tant, la forma amb què s'hauria d'escriure (*sort* o *sord*) i el gènere que hauria de tenir, sembla que el DIEC2 podria prescindir d'aquest fitònim, no present en cap de les obres botàniques buidades per al projecte NP, la qual cosa en demostra un ús i una extensió molt reduïts.

2.3 Solucions gràfiques divergents al DIEC2 que caldria unificar

barça (*Rubus*) / **barset** (*Rhododendron ferrugineum*)

El DIEC2 recull *barça*, que remet a *esbarzer* (planta del gènere *Rubus*), i *barset*, que remet a *neret* (*Rhododendron ferrugineum*).

El nom *barça* és una variant d'*esbarzer* documentada sobretot en parlars nord-occidentals i pirinencs. De fet, segons el DCVB, *barsa* (amb s sorda) o *barza* (amb s sonora) són les formes originàries a partir de les quals s'ha format *esbarzer*, amb addició de l'article aràbic *al-*, que és substituït per *es-* (*barsa/barza* > *barser/barzer* > *albarser/albarzer* > *esbarzer*).

La grafia per a la [s] de *barça* es documenta tant amb *-s-* com amb *-ç-*. Masclans recull *barsa* i, en conseqüència, els derivats *barsal*, *barset*, *barsiguera*. També el DCVB recull *barsa* i els derivats *barsal*, *barser*, *barsera*, *barserar*, *barset*, *barsiguera* (per tant, sempre amb la grafia *-s-*).

El DIEC2, en canvi, entra *barça*, però *barset* i *barsetar*. Si, d'acord amb el DCVB, el fitònim *barset* (*Rhododendron ferrugineum*) és un derivat del nom *barsa* (que s'aplica a diferents espècies del gènere *Rubus*, a *Prunus spinosa* i a altres plantes espinoses), aleshores sembla incongruent proposar les grafies *barça*, per una banda, i *barset* (derivat), per una altra. Sembla que el DIEC2 hauria d'optar per escriure o bé *barsa* i *barset* (i el col·lectiu *barsetar*, que també hi apareix), o bé *barça* i *barcet* (i en conseqüència, el col·lectiu *barcetar*).

cossiada / herba cociada, herba cociera (*Globularia alypum*)

El DIEC2 recull, d'una banda, *cossiada* i, d'una altra, *herba cociada* [o *herba cociera*] (s. v. *herba*, i amb remissions des de *cociada* i *cociera*), que remet a *foixarda*.

El DCVB entra (procedents de Mallorca) els noms *cossiada*, *herba cossiada* i *herba cossiera*, mentre que el DECat recull únicament *cossiada*. Masclans agafa aquests noms procedents del DCVB però els corregeix (en modifica la grafia *-ss-* per *-c-*): *cociada*, *herba cociada* i *herba cociera*.

No sembla que hi hagi cap raó per la qual el DIEC2 hagi de mantenir aquest polimorfisme; en conseqüència hauria d'optar per una de les dues grafies per a [s]: *-ss-* (*cossiada*) o *-c-* (*cociada*).

herba-sana (*Mentha*) / **herba sana** (*Mentha* × *piperita*)

El DIEC2 recull *herba-sana* (que remet a *menta*) per al gènere *Mentha* i, dins l'entrada *herba*, *herba sana* (que remet a *menta pebrera*) per a *Mentha piperita*.

Per una banda sembla estrany recollir el mateix nom referit al gènere i a una espècie concreta, i per l'altra sembla clar que s'haurien d'unificar les dues formes en un sentit o un altre. El *Diccionari.cat* entra només *herba sana*, com feia el DGLC. Al DCVB, hi apareix només *herba-sana* (i derivats: *herba-sana borda*, *herba-sana anglesa*), i Masclans, quan agafa aquests noms del DCVB, els corregeix per *herba sana* (*herba sana borda*, *herba sana anglesa*). En castellà, el *Diccionario de la lengua española* (DRAE) opta per incloure les dues formes equivalents (*hierbabuena* i *hierba buena*), i dóna *hierbabuena* com a terme principal, amb una remissió des de *hierba buena*.

Tenint en compte que el plural, en tot cas, seria *herba-sanés* (i no *herbes sanés*), i paral·lelament a altres noms compostos aglutinats com *herballuïsa* (*marialluï-*

sa), sembla que el DIEC2 hauria d'optar per entrar únicament, o almenys per prioritzar, la forma *herba-sana*.

2.4 Definicions divergents al DIEC2 que caldria unificar

micaco/nespra (fruit d'*Eriobotrya japonica*)

El DIEC2 té dues entrades independents, *micaco* i *nespra*, amb dues definicions diferents, per al «fruit del nesprer del Japó». Semblaria més lògic que *micaco* (d'un àmbit geogràfic més restringit, avui ben viu a l'àrea de Badalona) remetés a *nespra* 2.

ulls de poeta / coreòpside (*Coreopsis tinctoria*)

El DIEC2 ofereix dues definicions diferents, sota dues entrades diferents (*ulls de poeta* [s. v. ull] i *coreòpside*), per a la mateixa espècie (*Coreopsis tinctoria*).

Caldria oferir-ne una sola definició. Com a terme principal català segurament es podria optar per la forma popular, *ulls de poeta*, que a més és una denominació unívoca, ja que a NP (com també a Masclans i al DIEC2) només es documenta per a aquesta espècie. La denominació *coreòpside*, que és una adaptació del nom llatí del gènere, es podria seguir recollint com a sinònim (per bé que és un nom amb poca vitalitat popular, atès que, per exemple, no apareix al DCVB).

2.5 Variants lingüístiques que es podrien recollir al DIEC2

espàrec, espareguera (*Asparagus officinalis*)

El DIEC2 recull les formes *espàrec* (per al turíó o brot tendre) i *esparreguera* (per a la planta), amb -rr-, d'acord amb la pronúncia a la major part del Principat i en part del País Valencià (cf. DECat, s. v. *espàrec*), així com *espàrgol* i *espargolera* (formes pròpies de zones del català central, especialment del septentrional de transició). En canvi, no recull les formes *espàrec* i *espareguera*, generals en la llengua antiga i avui conservades sobretot a les Balears i l'Alguer (segons Coromines «encara avui a gran part del territori de la llengua» [DECat]), que presenten l'evolució catalana normal del llatí ASPARAGUS, sense duplicació de la r (de manera anàloga, per exemple, a l'italià *aspàrago* o el sard *ispàragu* [amb nombroses variants: *ispàralu*, *ispàramu*, etc.]).

Així, el DCVB entra totes dues formes, *espàrec* i *espàrec*, *esparreguera* i *espareguera* (per bé que prioritza la primera en cada cas; de la mateixa manera ho fa el *Diccionari.cat*) i Masclans fins i tot hi entra *espàrec* i *espareguera* com a formes prioritàries, d'acord amb la preeminència d'aquests noms amb r simple en les obres que buida.

A més dels fitònims *espareguera* i *espàrec*, a NP es documenten fins a dinou denominacions, per a espècies diferents, que contenen la forma *espareguera*: *espareguera bona*, *espareguera borda*, *espareguera cultivada*, *espareguera d'hort*,

espareguera d'ombra, *espareguera de ca*, *espareguera de jardí*, *espareguera fonollera*, *espareguera gaterra*, *espareguera marina*, *espareguera plomosa*, etc.

Atesa la plena justificació etimològica i la pervivència de les formes amb r simple en diverses zones del territori i molt especialment a les zones insulars (Balears i l'Alguer), hom podria plantejar d'incorporar al DIEC2 les variants *espàrec* i *espareguera* (amb remissió a *espàrec* i *esparreguera*).

junça (*Aphyllanthes monspeliensis*)

Com a nom popular de l'espècie *Aphyllanthes monspeliensis*, el DIEC2 recull únicament *jonça* (del llatí *IŪNCĒA*, 'pertanyent o semblant al jonc'); en canvi, sí que recull les dues formes *jonc* i *junc*, aplicades a diverses espècies de la família de les juncàcies o de les ciperàcies. La inclusió de la forma *junça* al diccionari normatiu estaria justificada per extensió geogràfica, ja que, segons Coromines, «en català sembla que tingui tanta o més extensió la variant *junça*, com s'ha d'esperar, tenint en compte la considerable extensió del català dialectal *junc*» (DECat, s. v. *jonc*), i per tradició històrica, ja que el DCVB documenta la forma *junça* en dos manuscrits del segle XV, i no documenta *jonça* fins a l'Atlàntida de Verdguer (segle XIX).

Ès, a més, una forma molt productiva, si tenim en compte les nombroses denominacions amb *junça* recollides a NP (referents a espècies varies): *junça d'hort*, *junça de cordellar*, *junça de lluquet*, *junça de muntanya*, *junça de torrent*, *junça diforme*, *junça espinosa*, *junça groga*, *junça negra*, *junceta*.

Per tant, si el DIEC2 entra la variant *junc* (que remet a *jonc*), per a aquesta espècie també podria incloure, de manera paral·lela, la variant *junça* (amb remissió a *jonça*), atesa la tradició històrica i la gran extensió d'ús d'aquesta forma.

sabuc (*Sambucus nigra*)

Forma propera a l'etimologia, que conserva la -b- intervocàlica procedent del llatí tardà SABUCU. Aquesta forma en català és viva principalment en rossellonès (a tall de mostra, el carrer dels Sabucs, a Perpinyà, o el camp del Sabuc, a Palau de Cerdanya) i a l'Alt Empordà. El DIEC2 recull únicament *saüc* (també *saüquer* i *saüquera*), amb caiguda de la -b- intervocàlica llatina i que és la forma més estesa actualment en català. En canvi, sí que entra el nom del col·lectiu *sabucar*, juntament amb *saücar*. Sembla lògic, doncs, que si el DIEC2 incorpora els dos derivats, *saücar* («lloc poblat de saücs») i *sabucar* (que hi remet), reculli també els dos noms de l'arbre, *saüc* i *sabuc* (com fa, per exemple, el GDLC).

sisca (*Imperata cylindrica*)

La forma *sisca*, amb sibilant inicial, és habitual en obres valencianes (que de vegades escriuen *cisca*) i és la forma propera a l'etimologia (< cèlt. *SESCA*) i variant principal al DCVB, el DECat i el GDLC (vegeu també el cas *cesquera/sesquera*).

El DIEC2 no recull *sisca*, sinó la forma amb palatalització inicial *xisca* (per a *Imperata cylindrica*), així com el derivat (sense palatalització) *siscall* (per a *Salsola vermiculata*). També entra *sistra* per a *Meum athamanticum* (en canvi en aquest cas no inclou la forma amb palatalització inicial *xistra*, documentada a NP).

El DIEC2 reproduceix la variant principal de Masclans i del DGLC (que només recull *xisca*, forma predominant al Principat), però sembla que hauria de seguir la resta de diccionaris citats (el DCVB, el DECat i el GDLC, on *sisca* és la variant principal) i per a *Imperata cylindrica* incorporar també *sisca* (forma propera a l'etimologia i d'acord amb la pronúncia valenciana i tortosina, sense palatalització inicial), encara més si tenim en compte que aquesta espècie creix sobretot al País Valencià (cf. Bolòs et al., 2005), on es pronuncia [síska].

En definitiva, la inclusió de la forma *sisca* al diccionari normatiu està plenament justificada si ens atenem a raons etimològiques (és la forma propera a l'etimologia [< cèlt. *SESCA*], sense palatalització inicial), d'autoritat (és la variant principal al DCVB, el DECat i el GDLC) i d'extensió geogràfica (és la forma fidel a la pronúncia valenciana [i tortosina]) d'acord amb el territori on creix aquesta espècie (sobretot al País Valencià).

2.6 Singular/plural

La categoria gramatical de nombre dels fitònims és una qüestió que requeriria un estudi molt més aprofundit (aquí només n'apuntem la problemàtica). En la llengua oral hi ha una certa tendència a fer servir el plural en molts fitònims (en plantes que creixen agrupades, amb nombroses inflorescències, etc.), i així es documenta en moltes obres de buidatge del projecte NP. El mateix Masclans n'era conscient, i va aplicar el criteri d'escriure en singular aquells fitònims que havia documentat amb un plural innecessari: «Molts noms que Cadevall, Costa, Barceló, Vayreda, etc. donaren en plural, els passem al singular, quan cal, d'acord amb el criteri seguit en el Diccionari Fabra» (Masclans, 1954, p. 24). Això sí, va mantenir molts fitònims en plural que posteriorment el DIEC1 i el DIEC2 han entrat en singular: *capellans/capellà*, *estels/estel*, *forquilles/forquilla*, *llàgrimes/llàgrima*, *papellides/papellida*, etc. (òbviament el pas al singular no ha estat exhaustiu, ja que en casos justificats el DIEC1 i el DIEC2 han mantingut la forma plural: *abelles*, *angelets*, *caps d'ase*, *sabatetes*, *sarronets*, *vicaris*, etc.).

En algun cas, com a l'espècie *Umbilicus rupestris* (una planta que fa nombroses fulles orbiculars, semblants a petits barretets, pagellides o papellides [variant pròpia de Mallorca]), el DIEC2 manté la forma plural en el nom *barretets*, però en canvi entra en singular el nom *papellida* (que Masclans documenta en plural, provinent del DCVB [s. v. *papellides* f. pl.]).

Fotografia: Wikimedia Commons

Umbilicus rupestris

Caldria una anàlisi detallada de les categories lèxiques dels fitònims normatius per concloure si, en algun cas, caldria reconsiderar-ne la categoria gramatical de nombre.

3 Conclusions

Aquest article pretén contribuir a la fixació de la fitonímia normativa a partir de l'anàlisi d'uns casos concrets que en podria fer replantejar la forma d'alguns.

Per fer-ho, s'ha intentat recórrer sempre a la font original d'on provenen aquests noms, que normalment han arribat al DIEC2 procedents del DGLC o de Masclans (1981). Així, s'han detectat algunes solucions de Masclans que potser s'haurien d'haver valorat d'una manera més crítica abans d'incorporar-les al diccionari normatiu. Cal deixar clar que són casos puntuals (percentualment mínims) i que no posen en qüestió el valor extraordinari de l'obra de Masclans ni, òbviament, el fet que el diccionari normatiu la utilitzi com a font de referència.

La forma que presenten aquests fitònims de vegades prové d'errors de transcripció (*herba paixellera*), o reproduïxen pronúncies que la normativa no recull en casos paral·lels (neutralització en [u] de la o àtona a *cuspinera* o *murrissà*, assimilació consonàntica a *gal·landa*), o proposen solucions ortogràfiques que no semblen avenir-se amb el mot d'origen (*cesquera*) o bé presenten solucions divergents que caldria unificar en un sentit o un altre (*barça/barset*, *coxiada/cociada*). En la major part d'ocasions cal recórrer, doncs, a l'etimologia del fitònim a fi d'escatir-ne la grafia més adient. A més de la informació lingüística que es pot obtenir de les obres de referència fonamentals en etimologia catalana (DCVB i DECat), és de gran utilitat un coneixement botànic que permeti relacionar el nom amb la morfologia de la planta, l'ús que en fan els animals o les persones (medicinals, alimentaris, etc.), l'hàbitat, etc. En altres casos el fitònim normatiu no presenta cap objecció, però en canvi s'han bandejat altres formes (sovint pròpies de dialectes diferents del català

central) que, per etimologia i per ús, i tenint en compte la distribució geogràfica de la planta, podrien aparèixer al DIEC2, com ara *sisca*, *junça* o *espareguera*.

És evident que els casos que aquí s'analitzen poden ser estudiats encara més a fons, de la mateixa manera que es podrien analitzar casos diferents (sobretot referents a qüestions de fixació del nombre o de precisió en les remissions, que aquí només hem tractat d'esquilletes; no tant, creiem, referents a formes que caldria modificar o eliminar), i, evidentment, es podria valorar la incorporació de molts altres fitònims al DIEC2.

Pel que fa a aquest darrer aspecte, cal reconèixer que el DIEC2 ja incorpora un nombre molt elevat de fitònims per a un diccionari general de la llengua. A tall d'exemple, per a *Antirrhinum majus* el DIEC2 entra quinze geo-

sinònims (encapçalats per conillets), mentre que, per a aquesta mateixa espècie, el DGLC n'entrava només tres (*boca de conills*, *gatolins* i *vedell*) (Veny, 2014). Tanmateix, això no exclou que es pugui reconsiderar la idoneïtat d'alguns d'aquests noms i incorporar altres denominacions o variants (sobretot no centrals), així com noves espècies botàniques o gèneres poc representats.

El projecte NP ha de ser una eina que, entre moltes altres utilitats, faciliti la valoració de totes aquestes formes, gràcies a la gran informació fitonímica que ofereix i a l'estructura de cada fitxa terminològica, que aplega tots els noms catalans recollits per un tàxon concret estructurats a partir de la forma normativa. Encara queda, també en el camp del lèxic de la botànica, molta (i molt estimulant) feina per fer. ✿

Bibliografia

- BARCELÓ, Francesc (1879-1881). *Flora de las Islas Baleares*. Palma: P. J. Gelabert.
- BOLÒS, Oriol de (1962). *El paisaje vegetal barcelonés*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- BOLÒS, Oriol de (1970). «La formació del llenguatge botànic català». *Estudis Romànics*, núm. 13, p. 209-224.
- BOLÒS, Oriol de; VIGO, Josep; MASALLES, Ramon M.; NINOT, Josep M. (2005). *Flora manual dels Països Catalans*. 3a ed. revisada i ampliada. Barcelona: Pòrtic.
- BONET, M. Àngels (2010). «Fitonímia en llengua catalana: una aproximació a l'estudi dels noms de les plantes». *Llengua i Ús*, núm. 47, p. 60-67.
- BONET, M. Àngels (2011). «Etnobotànica i fitonímia. Els noms de les plantes al Montseny». A: *VII Monografies del Montseny*. Barcelona: Diputació, p. 91-102.
- CADEVALL, Joan (1913-1937). *Flora de Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- CAVANILLES, Antoni Josep (1795-1797). *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del reyno de Valencia*. Madrid: Imprenta Real. 2 v.
- COLMEIRO, Miguel (1846). *Catálogo metódico de plantas observadas en Cataluña*. Madrid: Librería de la señora viuda e hijos de Don Antonio Calleja.
- COSTA, Antoni Cebrià (1864). *Introducción a la flora de Cataluña*. Barcelona: Imprenta del Diario de Barcelona.
- DCVB = ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1985). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll. 10 v.
- DECat = COROMINES, Joan (1983-2001). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial: La Caixa. 10 v.
- DGLC = FABRA, Pompeu (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- DIEC1 = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62: Enciclopèdia Catalana: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Palma: Moll; València: Edicions 3 i 4.
- DIEC2 = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: Edicions 62: Enciclopèdia Catalana.
- DRAE = REAL ACADEMIA ESPAÑOLA DE LA LENGUA (2001). *Diccionario de la lengua española*. 22a ed. Madrid: Real Academia Española.
- ENCICLOPÈDIA CATALANA. *Diccionari.cat* [en línia]. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. <www.diccionari.cat> [Consulta: 9 maig 2014]. [Versió electrònica actualitzada del GDLC.]
- FABRA, Pompeu; FONT I QUER, Pius; GARGANTA, Miquel (1991). *Un epistolari fonamental per a la lexicografia científica catalana (1928-1953)*. Edició a cura de Carles Riera i Joan Vallès. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- FONT I QUER, Pius (1962). *Plantas medicinales: El Dioscórides renovado*. Barcelona: Lábora.
- FRAGA, Pere; MASCARÓ, Cristòfol; CARRERAS, David; GARCIA, Osear; PALLICER, Xee; PONS, Martí; SEOANE, Magda; TRUYOL, Miquel (2004). *Catàleg de la flora vascular de Menorca*. Maó: Institut d'Estudis Menorquins.
- GDLC = ENCICLOPÈDIA CATALANA (1998). *Gran diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- GEC = ENCICLOPÈDIA CATALANA (1970). *Gran enciclopèdia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA (2009). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana*, 1: *Fonètica*. 3a ed. revisada. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- MASCLANS, Francesc (1954). *Els noms vulgars de les plantes a les terres catalanes*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- MASCLANS, Francesc (1981). *Els noms de les plantes als Països Catalans*. Granollers: Montblanc-Martin; Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya.
- NP = VALLÈS, Joan (dir.); VENY, Joan; VIGO, Josep; BONET, M. Àngels; JULIÀ, M. Antònia; VILLALONGA, Joan Carles (2014). *Noms de plantes: Corpus de fitonímia catalana*. Barcelona: TERMCAT, Centre de Terminologia; Universitat de Barcelona. També disponible en línia a <http://www.termcat.cat/docs/DL/noms_plantes>.
- PELLICER, Joan (2000-2004). *Costumari botànic: Recerques etnobotàniques a les comarques centrals valencianes*. Vol. 3. Picanya: Edicions del Bullent.
- VENY, Joan (1989). «L'equivalència acústica B = G en català: els casos de *bolera*ny 'remolí' i *boixac* 'galdiró'». A: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XVIII. Miscel·lània Joan Bastardas, 1. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 101-127.
- VENY, Joan (2014). «Llengua i botànica». Comunicació oral presentada al seminari celebrat a l'Institut d'Estudis Catalans *Escriure d'agricultura a les èpoques medieval i moderna* (Barcelona, 14 de maig de 2014).
- VILLALONGA, Joan Carles (2010). «Un mot fantasma: *poltre d'eruga*». *Estudis Romànics*, vol. 32, p. 363-367.

Nota

1. Aquest article és una versió reduïda del treball final del màster en Correcció i Assessorament Lingüístic que vaig presentar el 18 de desembre de 2013 a la Universitat Autònoma de Barcelona. Agraïxo al director del treball, F. Xavier Fargas, i als altres membres del jurat, Mercè Lorente i Albert Rico, les millores que m'hi van proposar.

Les dades que s'hi presenten s'han obtingut durant el procés de revisió lingüística i terminològica del projecte *Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana*, del TERMCAT. Vull expressar el meu agraïment a tot el personal del TERMCAT i a la resta d'autors de l'obra, especialment a M. Àngels Bonet, M. Antònia Julià i Joan Veny pels suggeriments que m'han fet per a aquest article.